

Türk Kad

Türkiye Türkçesinin Akdeniz Bölgesi Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir İnceleme¹

Öznur SİVRİ²

ÖZET

Bu çalışmada, Akdeniz Bölgesi içerisinde bulunan Adana, Afyonkarahisar (Dinar), Antalya, Bitlis, Burdur, Isparta, Karaman (Ayrancı), Mersin (Anamur) ve Kahramanmaraş ağzlarında bulunan ikilemeler incelenerek bir değerlendirme yapılmıştır. Öncelikle ikilemenin tanımı ile ilgili literatür taraması yaparak, çalışmamızda ikileme tanımları ve özellikler üzerinde durduk. İkileme terimi yerine kullanılan diğer terimlerden söz ettik. İkilemeleri köken, yapılış ve anlamlarına göre inceledik. Bu sınıflandırmaların içine girmeyen ikilemeleri, diğer türlü oluşturulan ikilemeler başlığı altında açıkladık. İkilemelerden sonra ise en son üçleme teriminden ve nasıl yapıldığından bahsettik. Değerlendirmemizi yaparken ilk önce genel başlığı açıklamaya çalıştık ve daha sonra taranan metinlerden örnekler verdik. Örnek gösteriminde, önce ikilemeyi sonra ikilemenin geçtiği metni yazarak, ikilemenin kaynağını gösterdik. İkilemenin metin numarasını ve satır numarasını yazdık. Örnek seçiminde daha çok standart Türkiye Türkçesi dışında kalan, anlamları bakımından farklar bulunan ikilemeleri seçmeye özen göstererek, Akdeniz Bölgesinde kullanılan ikilemeleri sınıflandırdık.

Anahtar Kelimeler: İkileme, hendiadyoin, Akdeniz Bölgesi, ağız.

An Examination on the Reduplications in the Mediterranean Region Dialects of Turkey

ABSTRACT

In this study, Adana, Afyonkarahisar (Dinar), Antalya, Bitlis, Burdur, Isparta, Karaman (Ayrancı), Mersin (Anamur) and Kahramanmaraş located in the mediterranean region was made an assessment examining the reduplication with their dialects. First of all, by scanning the literature on the definition of reduplication we stand on the dilemma descriptions and specifications. We mentioned about other terms used in place of the reduplication term. We examined reduplication by their origin, construction, and meaning. We have listed the reduplications which do not come under the heading of reduplications in these classifications. We explained the last three words after the reduplications, and how they were made. While making our assessment, we first tried to explain the general title. Then we gave examples of the scanned texts. We showed the source of the reduplication in the example notation by writing the reduplication first, and then the reduplication text. We wrote down the reduplication in the text entry and row. In sample selection, the reduplication with differences in meaning in Turkish have been carefully selected. Thus, reduplication in the Mediterranean region are classified.

Key Words: Reduplication, hendiadyoin, Mediterranean region, dialect.

¹ Bu makale, yazarın Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde hazırlamakta olduğu "Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkilemeler" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı, oznur.sivri@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0237-0462.

Giriş

Bu makalenin konusu, Türkiye Türkçesinin Akdeniz Bölgesi ağızlarında kullanılan ikilemelerin incelenmesidir. Bu sebeple çalışma, Adana, Afyonkarahisar, Antalya, Bitlis, Burdur, Isparta, Karaman, Mersin ve Kahramanmaraş illerini kapsamaktadır. Özellikle Antalya, Kahramanmaraş, Isparta ve Adana yöresi ağızlarının daha önce hem kitap hem de tez olarak ele alınması bu bölgenin incelenmesinde kolaylık sağlamıştır. Çalışmanın genel başlıkları tarafımızca hazırlanmakta olan “Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkilemeler” adlı yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ikilemeler üzerine bugüne kadar üç çalışma yapılmıştır. Bunlar: Alkaya'nın “Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme” (2008), Yavuz ile Telli'nin “İç Anadolu Bölgesi Ağızlarında Geçen İkilemeler Üzerinde Bir Değerlendirme” (2013) ve Özden ile Doğan'ın “Doğu Trakya Ağızlarında Kullanılan İkilemeler” (2017) adlı çalışmalarıdır. Türkiye Türkçesinin bütün ağızlarındaki ikilemelerin incelenmesi, makale boyutunu aşacağı için bu çalışma coğrafi olarak Akdeniz Bölgesiyle sınırlandırılmıştır. Nitekim Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ikilemeler üzerine makale boyutunda yapılan çalışmaların da coğrafi bölgelerle sınırlandırıldığı görülmüştür. Bu sebeple makalede ikilemeler konusunda daha önce üzerinde çalışma yapılmamış olan Akdeniz Bölgesi seçilmiştir.

Çalışmada ilk önce ikileme ve ikilemenin özellikleri açıklanmıştır. Daha sonra Akdeniz Bölgesi ağızlarına ait metinlerden taranan ikilemeler kökenine, anlamına, sözcük yapılarına ve diğer özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Örneklerin yazımında, yararlanılan kaynaktaki biçime sadık kalınmıştır. İncelemede önce sınıflandırma yapılmış daha sonra en çok ve en az kullanılan ikileme türleri, ikilemelerin seçilme nedenleri vb. örneklerle açıklanmıştır. Örnek verilen her ikilemenin yanında ikilemenin geçtiği eser, kısaltmayla gösterilmiştir. İkilemelerin geçtiği yerleri belirtmek amacıyla her ikilemenin yanına aynı zamanda metin ve satır numarası yazılmıştır. Örneğin, *ağleyo zızleyo (7/13 IMA)* ikilemesinde parantez içindeki bölüm Isparta Merkez Ağzı (IMA) adlı kitabın 7. metninin 13. satırını göstermektedir.

İkilemenin Tanımı ve Özellikleri

İkileme terimi Osmanlıcada *atf-ı tefsiri, terhib-ihtimali, mühmelât*; İngilizcede *reduplication, reduplication dual*; Fransızcada *hendiadyoin, redouplement* şeklindedir. Terimler farklı olsa da ikilemelerin kullanım amacı ve tanımları benzerlik göstermektedir.

İkileme, aynı sözcüklerin ya da anlamları yakın, eş veya zıt sözcüklerin bir araya gelmesi ile oluşturulan kelime grubudur. Bazı araştırmacılar ikileme için *koşma, tekrar, ikizleme, söz yinelenmesi* gibi farklı terimler kullanmıştır.

İkileme hakkında en geniş çalışmayı yapan Hatiboğlu'na (1981, s. 9) göre ikileme “anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.”

Muharrem Ergin *tekrar* terimini kullanır. Ona göre: “Aynı cinsten iki kelimenin eksiz olarak arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime guruplarına *tekrarlar* denir” (2009, s. 377).

Mehmet Ali Ağakay *koşma* terimini kullanır ve koşmayı şöyle açıklar: Birbirinin aynı olan, birbirine çok benzeyen ya da hiç benzemeyen öğelerin birtakım ses uygunlukları bakımından bir araya getirilme işine yani birbirine koşulmasına *koşma* denir (1954, s. 98).

Zeynep Korkmaz ikilemeyi, “aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesidir” şeklinde tanımlar (1992, s. 82).

Türkçede ikilemelerin en belirgin özelliği, neredeyse bütün sözcüklerle ikileme kurulabilmesidir. İkilemelerin anlatımı güçlendirmek, anlamı abartmak, pekiştirmek, anlatılmak istenenin sınırlarını geliştirmek gibi işlevleri vardır.

Türkçede yan yana gelerek kullanılan ikilemelerin yerleri birkaç istisna dışında değiştirilemez. İkilemedeki sözcüklerin yerleri değiştirildiği zaman ikilemenin anlamı

değişmekte veya bozulmaktadır: *alışveriş, okumam yazmam yok, gelir gelmez* örneklerinde ikinci kelime başa alındığı zaman **verişalış, *yazmam okumam yok, *gelmez gelir* gibi biçimler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ikilemenin anlamı bozulmakta ya da anlatılmak istenen mesaj doğru bir biçimde aktarılamamaktadır. Türkiye Türkçesinde yerleri değiştirilebilen birkaç ikileme vardır. Bu tür ikilemeleri oluşturan sözcüklerin hece sayısı eşit ve fonksiyonları benzerdir: *büyük küçük, dayalı döşeli* ikilemeleri *küçük büyük, döşeli dayalı* olarak da kullanılabilir. Bu durum, bazı Çağdaş Türk lehçelerinde de görülebilmektedir. Örneğin, Hakas Türkçesinde az da olsa bazı ikilemelerde, ikilemenin üyeleri birbiriyle yer değiştirebilir, hatta Hakasçada ikilemelerin her iki şekilde de kullanılabilir: *salbix-salbix ~ salbix-salbix* (Kara, 2009 s. 38).

İkilemeyi kuran sözcüklerin aralarına soru ekleri, bağlaçlar, sıfatlar girebilir. İkilenen sözcüklerin yan yana olmaması anlatım gücünü kötü etkilemez. Özellikle şiir, türkü ve ninni gibi ezgisi olan türlerde bu ikileme türü ahenk yaratmak için sıklıkla kullanılmaktadır: *ninni kızım ninni, evim evim güzel evim, öyleyse öyle, kimi ağlar kimi güler, güzel mi güzel* gibi.

Konuşma sırasında ses tonu, yazıda ise tonlama ve vurgu ikilemelerin anlamlarını değiştirebilmektedir. Örneğin, dua ve temenni anlamına gelen *inşallah inşallah* ikilemesi hızlı söylendiğinde “çok isteme, gönülden isteme, çabucak yerine gelmesi istenen düşünce” için dua anlamı katarken, yavaş söylendiğinde “umarım” düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

İkilemelerdeki kelimelerin anlamları zamanla yaşanan topluma, toplumun inanç sistemine göre değişebilmektedir: Gök Tanrı inanç sisteminde “ev bark” ikilemesindeki bark “ibadet edilen yer” anlamında iken bu zamanla unutulup, ev kelimesini pekiştirmek için kullanılmıştır.

İkilemeler sadece Türkçe sözcüklerle değil yabancı kökenli sözcükler ile de kurulabilmektedir. İkilemeyi oluşturan iki sözcük nasıl Türkçe olabilirse her ikisi yabancı da olabilir ya da biri Türkçe biri yabancı olabilir. Yabancı sözcüklerin kelime anlamları ikilemeler ile daha kolay anlaşılabilir. İkilemeyi oluşturan sözcüklerden biri Türkçe biri yabancı ise Türkçe olan kelime yabancının açıklaması konumundadır.

Türkiye Türkçesinde ikilemeler üzerine en geniş kapsamlı çalışmalar, Osman Nedim Tuna (1948), Mehmet Ali Ağakay (1954) ve Vecihe Hatiboğlu (1981) tarafından yapılmıştır. Türkiye Türkçesi dışında 2000’li yıllardan itibaren Türkçenin farklı dönemleri ile Çağdaş Türk Lehçelerinde de ikilemeler farklı araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Dilek (2004), “Altay Türkçesindeki İkilemeler” ile Altay Türkçesindeki ikilemeleri Türk Lehçelerindeki karşılıkları ile vermiştir. Aynı yıl Gülsel Sev “Divanü Lûgat’it Türk’te İkilemeler” çalışmasını yayımlamıştır. Hüseyin Durgut, “Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler”(2004) ile art zamanlı bir inceleme ortaya çıkarmıştır. Mehmet Dursun Erdem 2005 yılında “Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine” makalesinde ikileme ile yinelemeyi ayırmış ve Harezmi Türkçesi metinleri ile bunu örneklemiştir. Mehmet Kara (2009), “Hakas Türkçesinde İkilemeler” ile Hakas Türkçesindeki edebî eserlerle sözlükleri incelemiştir. Özellikle Kara’nın çalışmasındaki sonuç kısmı, Hakas Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki ikilemelerin kuruluş yönünden ne kadar benzer olduğunu ortaya koymasından önemlidir (2009, s. 56.).

Köken Bakımından İkilemeler

1. Türkçe Kelimelerle Yapılan İkilemeler

Taranan metinlerde ikilemelerin en çok Türkçe kelimelerle kurulduğu görülmüştür. Adana ve Antalya yöreleri bu bakımdan oldukça zengin örneklerle sahiptir. Türkçe fiillerle ve Türkçe isimlerle kurulan ikilemeler kendi aralarında çeşitlilik göstermektedir.

1.1. Türkçe Fillerle Yapılan İkilemeler

Türkçe fiillerle kurulan ikilemelerde ağlamak sızlamak, yemek içmek, almak vermek, satmak savmak, çalgı aleti çalmak söylemek ve eğlenmek anlamlarına gelen kelimeler ağırlıklıdır. Türkçe fiillerle iki şekilde ikilemeler kurulmaktadır: Farklı fiillerle kurulanlar ve aynı fiillerin tekrarı ile kurulanlar.

Bunlardan birincisi, farklı fiillerin yan yana getirilmesi ile meydana gelir. Farklı fiillerle kurulan ikilemelerde, kelimeler genellikle eş ya da yakın anlamlı olup birbirini destekler niteliktedir: **ağleyo zızleyo** (7/13 IMA), **bardım aladm** (18/40 AİYYA), **'saTdı 'savdı** (4/7 AİKİY), **arayıp sormadı** (31/76 AVYA), **goçtük geldik** (8/31 AVYA), **yedirdik içirdik** (1/43 IMA), **yirdik içēdik** (25/2 AİYYA), **ārıya sızıya** (12/1 AİYYA), **çalallar oynallar** (7/23 AVYA). Eş ya da yakın anlamların dışında sınırlı sayıda zıt anlama gelen örnekler de görülmektedir: **gētdik gēldik** (9/2 ANYA) ve zaman içerisinde fiilimsinin yardımı ile kalıplaşmış olan **alışveriş** (34/64 AİKİY).

Türkçe fiillerle kurulan ikilemelerin ikincisi, aynı kelimenin tekrarı ile kurulanlardır. Aynı kelimenin iki defa kullanılma amacı pekiştirmeyi arttırmak, anlatımı güçlendirmektir: **gittik gittik** (31/8 AİYYA), **satdım satdım** (7/45 ANYA), **götürür götürür** (183/107 ANYA), **kakak** (1/19 AİKİY), **aldıkaldık** (1/42 IMA), **tanıya tanıya** (15/23 AVYA). □

1.2. Türkçe İsimlerle Yapılan İkilemeler

Türkçe isimlerle yapılan ikilemelerde isimlerin kullanım yelpazesi oldukça geniştir. Hemen hemen bütün isimlerle ikileme yapılmıştır: **duakduak** (22/76 AİKİY), **ayakayak** (10/216 AİKİY), **dēre dēpe** (110/46 ANYA), **deste deste** (19/13 AVYA), **ēyi kōtü** (6/16 AVYA), **devrik devrik** (51/23 AKYA), **ğara ğarā** (24/50 ANYA), **güççük güççük** (2/60 ANYA), **sağda solda** (1/218 IMA).

İsimlerle yapılan ikilemelerde, Türkiye Türkçesinde isimden isim yapım eki olarak görülen +lı,+li,+lu,+lü eklerinin Antalya ve Adana yörelerinde çok fazla kullanıldığı görülmüştür: **türül türül** (42/32 AİKİY), **büyükü güccüklü** (10/189 AİKİY), **cızıkı cızıkı** (22/170 AİKİY), **dālı daşlı** (52/24 AKYA), **dēlikli dēlikli** (8/33 ANYA), **kēygili kuşaglı** (15/6 AİKİY), **alTlı üsTlü** (31/86 AİKİY), **boylu poslu** (9/52 AVYA).

Anne ve baba kelimeleri de diğer isimlere göre oldukça fazla kullanılmıştır: **analı** (33/4 AVYA), **bubalı** (14/50 AİYYA), **annem bobam** (12/1 AİKİY), **babasız anasız** (11/58 ANYA), **bubasıyla anasıyla** (8/12 AİYYA).

2. Türkçe ve Yabancı Kelimelerle Yapılan İkilemeler

Bu ikilemeler iki çeşittir. Bunlar: İlk kelimesi Türkçe, ikinci kelimesi yabancı kökenli olanlar ve ilk kelimesi yabancı, ikinci kelimesi Türkçe kökenli olanlardır.

2.1. İlk Kelimesi Türkçe, İkinci Kelimesi Yabancı Kökenli Olan İkilemeler

Bu bölümde Türkçe kelimelerle birlikte ya Arapça ya da Farsça kökenli kelimeler kullanılmıştır. Taranan eserlerde bu tür ikilemelerin sayısı azdır. İlk kelimesi Türkçe, ikinci kelimesi yabancı kökenli olan ikilemelerde ikinci kelime birinci kelimenin eş anlamlısıdır. Bu durumda birinci kelime, yabancı kökenli olan ikinci kelimenin açıklayıcısı konumundadır. Tespit edilen örneklerde alıntı kelimelerin hepsi isimdir ve en fazla *bağ*, *bahçe* kelimeleriyle ikileme kurulmuştur.

Türkçe ve Arapça kökenli ikilemeler: **mutlu mesut** (29/64 AİYYA), **ses selem** (21/76 AVYA), **düüne kınaya** (5/5 AİKİY), **çanağlara tabaklara** (5/55 AİKİY) **gücün güvvetiñ** (22/34 ANYA).

Türkçe ve Farsça kökenli ikilemeler: **çalgıyı zurnayı** (1/21 AİYYA), **bağ bāçe** (12/23 AVYA), **döüş gavga** (24/21 AİKİY), **bıçaklı tüfegli** (39/64 AİKİY), **bāımız bahçemis** (4/42 ANYA), **bağlarımızı bahçalarımızı** (1/261 IMA), **bağı bahçeyi** (1/264 IMA).

2.2. İlk Kelimesi Yabancı, İkinci Kelimesi Türkçe Kökenli Olan İkilemeler

Burada da ilk kelime ya Arapça ya da Farsçadır. Her birinden sadece Antalya yöresine ait tek bir örnek tespit edilmiştir. İlk kelimesi Arapça olan ikileme, **dinimiz inancı'mız** (21/133 AİKİY); ilk kelimesi Farsça olansa **bahçelerden talalardan** (14/56 ANYA). Alıntı kelimeler yine isim konumundadır.

3. Yabancı Kelimelerle Kurulan İkilemeler

Bu tür ikilemelerde kelimelerin her ikisi de yabancı kökenlidir. Akdeniz Bölgesi ağızlarında Arapça kelimelerle kurulan ikilemelerin yanı sıra Farsça kökenli kelimelerle

kurulan ikilemeler ile Farsça ve Arapça kökenli kelimelerle kurulan ikilemelere de rastlanmıştır.

Her iki unsuru da Arapça olan kelimelerde “mal, varlık, büyük küçük sahip olunan bütün hayvanlar” anlamına gelen **mal melal** (35/36 AİKİY, 6/43 ANYA, 17/8 AİKİY, 25/5 AVYA), **mal mülk** (9/44 AVYA, 1/45 AİKİY) ikilemeleri en fazla kullanılanlardır. Daha sonra şaşırma, şaşkınlık anlamına gelen, **allah allah** (8/11 AİKİY, 16/40 ANYA, 47/37 AKYA) ikilemesi en fazla kullanılmıştır.

Farsça olan ikilemelerde türlü türlü anlamına gelen **çeşint çeşint** (29/18 AİYYA), **çeşitT çeşitT** (22/106 AİKİY), **çesit çesit** (9/78 ANYA) ikilemeleri sıkça geçmektedir. Bunların yanında **dos düşman** (24/128 AVYA), **para pul** (1/140 GDA), **parça parça** (25/20 AİYYA), **biri canlı biri cansız** (22/39 AVYA) gibi örnekleri de vardır.

Arapça ve Farsça kökenli ikilemelerde en çok davul ve zurna kelimeleri kullanılmıştır. Bunun nedeni: metinlerin yörenin gelenekleri ve düğün gibi kutlamalar hakkında bilgi vermesinden dolayıdır. Davul, Arapça; zurna ise Farsçadır: **davul zurna** (18/16 AİYYA, 11/16 AVYA, 12/25 AİKİY). Daha sonra yine düğün hakkında bilgi veren metinlerde **düün dümbelek** (183/24 ANYA) ikilemeleri geçmektedir.

Isparta ili hariç her ağızda alıntı kelimelere ait ikilemeler mevcuttur. Diğer altıntı kelimelerdeki ikilemeler ise şu şekildedir: Arapça+Rumca: **elbise fisdan** (22/77 AİKİY), Çince+Arapça: **‘çay gahve** (9/48 AİKİY), Farça+Arapça: **portak□al□ı ilimanı** (27/40 ANYA), **dost akraba** (33/10 ANYA, 33/11 ANYA), Fransızca: **giriP giriP** (1/28 AİKİY), **gurup gurup** (2/73 ANYA), **téléfönul□a tēlgrafil□a** (22/24 ANYA), İtalyanca: **mak□ı□ne mak□ı□ne** (20/12 ANYA), Rumca: **demet demet** (26/72 ANYA), **kiremit kiremit** (105/57 ANYA), **gutu gutu** (II/24 ADÜM2).

Anlam Yönünden İkilemeler

1. Eş Anlamlı Kelimelerle Kurulan İkilemeler

Sözlük anlamları aynı olan kelimelerin birlikte kullanılmasıdır.

En sık geçen fiiller: ağlamak sızlamak, bağırarak çağırmak, ağrılamak sızlamak, vurmak kırmak, yunmak yani iyice yıkamak ve soru sormaktır. Akdeniz Bölgesi ağızlarında en çok kullanılan örnekler şunlardır: **ağlêyo zızlêyo** (7/13 IMA), **âleyır sızılıyır** (25/93 AİKİY), **âriya sızıya** (12/1 AİYYA), **bağırış çığırış** (21/9 AVYA), **bağırveri çığırveri** (27/20 GDA), **bâırıkça çirik□a** (93/51 ANYA), **bârdık□ çârdık□** (61/20 AKYA), **baarı çarı** (116/37 ANYA), **vurdu gırdı** (86/11 KMYA), **huracân gıracân** (17/77 AİKİY), **soralım suâl éd-** (6/21 IMA), **sorup suvâl et-** (32/35 KMYA), **yık□ar yūr** (10/30 AVYA), **yürsuñ yıkarsın** (7/19 AVYA), **ok□uyelle üfürüyelle** (25/178 AİKİY), **ok□uy üfüre** (10/11 IMA). Diğer fiiller ise **ite k□aka** (32/22 AVYA), **‘saTdı ‘savdı** (4/7 AİKİY), **silmiş süpürmüş** (27/20 AİKİY), **saól□ varol□** (28/33 KMYA, 22/54 AİKİY).

İsimlerde ise bahçe, akrabalık, düşmanlık ve namuslu olma ile ilgili kelimeler sıkça kullanılmaktadır: **bâ bâçe** (53/17 AKYA), **bâ bahce** (34/17 KMYA), **bâ bahçâ** (30/66 ANYA), **bağ bâçe** (12/23 AVYA), **bağ bahçe** (14/130 GDA), **ar namus** (24/39 AVYA, 50/26 ANYA), **hasım hüsâmeTlik** (6/45 AİKİY), **hasımlık□ hüsâmeTlik** (6/57 AİKİY), **hısım ağraba** (16/38 AİKİY), **hısım ak□ıraba** (44/59 ANYA), **sâ selim** (17/3 AİKİY), **sağlık□ sıhatıñı□z** (11/5 GDA), **iyiliK sâhğ** (16/28 KMYA), **davar mal** (21/41 KMYA), **döüş gavğa** (24/21 AİKİY), **ilgimi ilişgimi** (79/6 KMYA), **işi gücü** (4/71 KMYA), **işleri güçleri** (36/12 KMYA), **ses selem** (21/76 AVYA).

İkilemeler içinde sadece din kelimesi hem iman hem inanç kelimeleri ile yan yana gelerek ikileme oluşturmuştur ama üç kelimenin yan yana kullanıldığı görülmemiştir: **dinimiz imânımız** (16/4 KMYA), **dinimiz inancı’mız** (21/133 AİKİY).

Karaman Ayrancı ağızında da arkaik olan bos kelimesinin kullanımı görülmektedir: **boyu bosu** (51/80 AKYA)

2. Yakın Anlamlı Kelimelerle Kurulan İkilemeler

Yakın anlamlı kelimelerin kullanımı oldukça yaygındır. Bunun nedeni, kaynak kişilerin yaptıkları eylemlerin sınırlarını genişleterek anlatmasından kaynaklanmaktadır.

Özellikle yemek ve içmek fiillerinin bütün ağızlarda zaman ve kişi çekim ekleri sık görülmektedir: **yiyip içiyolar** (34 ADÜM1), **yédiririr içiririz** (60/28 AKYA), **yéller içeller** (101/8 AKYA), **yemeyo içmèyo** (8/172 AİKİY). Diğer fiillerle kurulan ikilemelerde de çalmak, oynamak, söylemek fiilleri yaygındır: **oynullar çarıllar** (60/65 AKYA), **oynullar gülelerdi** (46/18 AKYA), **çalıyollar oynuyollar** (35/11 AKYA), **çalınıyor oynanıyor** (35/23 AKYA), **çalalllar çarıllar** (2/11 AKYA), **yıkār pakār** (32/26 ANYA), **bārdım āladm** (18/40 AİYYA), **'ekilir dikilir** (30/4 AİKİY), **çalışdık çabaladık** (44/31 AKYA).

Akrabalık derecesi belirten ikilemeler çok fazladır. Özellikle anne ve baba kelimeleri birlikte kullanılarak bir topluluk, güç birliği oluşturulmaya çalışılmıştır: **anası babası** (78/3 AKYA, 105/68 KMYA), **anam bubam** (27/45 GDA, 3/8 ANYA), **anamız babamız** (15/80 GDA), **analārı babalārı** (50/49 KMYA). Bunların dışında kalanlar: **anasını avradını** (25/14 AKYA), **eş dost** (22/30 GDA), **anasını danasını** (21/15 GDA), **olūmdan gızımdan** (5/58 KMYA), **eşñ dostuñ** (26/100 GDA).

Organ adları ile kurulan yakın anlamlı ikilemeler: **yüzünü gözünü** (39/94 AİKİY), **golu paçası** (20/51 AİKİY), **elini yüzünü** (21/108 AİKİY, 56/50 AKYA, 9/23 IMA), **dilim damām** (47/28 KMYA), **elde ayağda** (40/65 KMYA), **elim ayām** (17/11 KMYA), **ağzımı dilimi** (29/5 GDA), **āzına yüzünü** (26/33 ANYA).

Fiilimsi eklerini alarak zamanla kalıplaşan ve isimleşen ikilemeler: **yiyecek içecek** (59/6 AKYA), **okur yazar** (6/63 AKYA, 38/15 AİKİY), **ohuma yazma** (28/57 KMYA).

Bu ikilemelerin dışında *mal mülk, mal melal, davul zurna, yorgan yastık, konu komşu, gelenek görenek* isimleri ile oldukça sık geçmektedir.

3. Zıt Anımlı Kelimelerle Kurulan İkilemeler

Birbirine zıt anlamları olan kelimelerin yan yana gelmesi durumudur. Karşıt olan kelimelerin kullanımı, bir durumun veya bir olgunun sınırlarını çizmektedir (Hatiboğlu, 1981 s.59). Eylemleri ve isimleri çoğunlukla miktar, yön, boyut ve zaman bakımından belirtmişlerdir.

Yön belirtenler: **sāda solda** (13/58 KMYA), **ardına önüne** (7/28 IMA), **ilerli gerili** (92/52 AKYA), **öteberi** (1/72 AİYYA), **altımı üstümü** (21/30 AVYA), **ötesini berisini** (24/100 AVYA), **alTlı üstlü** (31/86 AİKİY), **ileri geri** (93/3 ANYA, 21/37 AVYA), **sağında solunda** (23/25 GDA), **ne yer'de ne göğde** (12/80 IMA), **içi dışı** (12/72 AVYA), **batdı çıkdı** (1/21 ANYA).

Zıt anlama gelen iki kelimenin zamanla kalıplaşması: **alış veriş** (11/25 GDA, 4/33 AKYA) örneğinde görülmektedir.

Masal ve hikayelere giriş için kullanılan yine kalıplaşmış olan ikilemeler: **bi var ımuş bi yoğ umuş** (16/1 IMA), **Kırk gün Kırk gece** (27/11 IMA), **bi vāmiş bi yokmuş** (29/1 AİYYA), **bir varmış bir yokmuş** (24/9 AVYA).

Miktar belirten ikilemeler: **ama az ama çok** (11/32 AKYA), **aş çok** (160/66 ANYA).

Tahmin anlamı veren ikilemeler: **aşsa yokarı** (13/10 GDA), **aşā yukarı** (11/32 AKYA), **aşağı yukarı** (18/35 AVYA), **aşşā yokarı** (17/78 AİKİY).

Boyut olarak kullanılan ikilemeler: **irili ufaklı** (93/19 AKYA), **böyük güççük** (52/64 ANYA), **ğısa uzun** (20/51 AİKİY).

Sorulu ikilemeler: **büyük mü küçük mü** (32/21 AİYYA), **böyük mü güççük mü** (22/65 GDA).

Renkle ilgili olanlar: **siyahla beyaz** (13/51 AVYA), **siyāh bēyāz** (91/56 ANYA).

En çok kullanılan fiiller ise gelmek ve gitmektir: **gélir gèder** (30/9 ANYA), **gèldik gèttik** (20/29 ANYA), **alđım satđım** (5/48 KMYA), **bindirirdiK indirirdiK** (39/2 AVYA), **gèlene gèdene** (7/61 KMYA), **girdik çıkdıkdı** (8/100 GDA), **iniye kālıyo** (1/23 AİKİY).

Yukarıda belirttiğimiz maddelere dahil olmayan diğer zıt kelimelerle kurulan ikilemeler de vardır: **acı datı** (52/33 ANYA), **cennetlik cehennemlig** (78/83 KMYA), **évet hayır** (4/32 KMYA), **eyi kötü** (25/31 KMYA), **var yok** (14/12 KMYA), **gece gündüz** (26/35 GDA, 86/83 AKYA), **köy kent** (18/30 GDA), **fakir zengin** (97/11 AKYA), **yoiklòuundan**

varlıından (166/19 ANYA), **iyi kötü** (11/22 AKYA), **biri sağ biri öldü** (31/53 AVYA), **dos düşman** (24/128 AVYA), **eyi köyü** (13/79 AVYA), **gece gündüz** (102/10 ANYA).

4. Bir Kelimesi Anamlı Diğeri Anlamsız Olan İkilemeler

En çok çocuk üzerine kurulmuş olan ikileme türüdür. Çoluk çocuk ikilemesi ile bir çoğunluk sağlanmaya çalışılmış, çocuklar anlamı verilmiştir: **çoluk**□**çocuk** (27/6 AKYA), **çoru çocü** (4/5 AİKİY), **çoluk çocuk** (4/35 GDA), **çoluğu çocuğu** (21/17 IMA).

Diğeri anlamsız kelimeler için encik, tefek, tezdik, zarla, püs, püskü (büskü), tük, çör ile kurulmuş ikilemeler vardır: **encik boncuk** (II/5 ADÜM2), **uFak**□**teFek** (15/65 GDA), **gezdik tezdik** (44/15 AKYA), **zarla zorla** (12/98 AKYA), **süsü püsü** (22/8 AVYA), **esgi büskü** (43/2 ANYA), **ıfak**□**tèFek** (91/21 ANYA), **tek tük** (100/8 ANYA), **çör çöpü** (45/43 ANYA).

5. İki Kelimesi de Anlamsız İkilemeler

Çok sınırlı ve abartmak amacıyla kurulmuş olan ikilemelerdir: **tapıdı tupudu** (26/81 AVYA), **apal topal** (2/3 AİKİY), **ıvır zıvır** (9/77 AİKİY), **küldür paldır** (32/31 AİKİY), **paldır küldü** (17/61 AİKİY), **avar zavar** (24/34 ANYA), **vırt zırt** (5/9 AKYA), **tak**□**ıl tak**□**ır** (1/110 GDA), **paldır küldür** (76/59 KMYA).

Fiilimsilerle Kurulan İkilemeler

1. İsim-Fillerle Kurulan İkilemeler

Bu tür ikilemeler en çok Antalya ağzında görülmektedir. İsim-fiillerle kurulan ikilemelerde genellikle -mA ve -İş ekleri kullanılmaktadır: **döma böyüme** (127/4 ANYA), **yeme işme** (68/14 ANYA), **yeme içme** (7/45 GDA), **ok**□**uma yazma** (185/70 ANYA), **dikmeye ekmeye** (68/63 ANYA), **al**□**ış vèriş** (5/49 KMYA, 4/33 AKYA), **gèdişim gelişim** (67/20 ANYA), **bağırış çığırış** (21/9 AVYA).

2. Sıfat-Fiillerle Kurulan İkilemeler

Çoğunlukla adlaşmış sıfat olarak kullanılan kelimelerden oluşmaktadır: **gèlene gèdene** (7/61 KMYA), **gèleni gèdeni** (18/24 KMYA), **gaçan göçen** (24/55 AVYA), **gèlmiş geçmişlerini** (27/1 ANYA) gibi.

Diğeri kullanılan ikilemeler ise eylemsi özelliklerini yitirerek kalıcı isim haline gelenlerdir: **yeyecaK içceceK** (25/61 AVYA), **ok**□**uryazarlığım** (3/5 AVYA), **ok**□**ur yazar** (38/15 AİKİY), **yecèg içceçeg** (1/4 AİKİY), **döverbiçer** (151/52 ANYA) ve döverbiçer fiillerin yer değiştirilmesi ile kullanılan **biçerdöver** (2/4 AİKİY).

Sıfat fiil ekleri ile birlikte bağlaç kullanımı da görülmektedir, cümleye olumsuzluk anlamı katmaktadır: **ne gelen vâ ne giden** (1/55 AİYYA).

3. Zarf-Fiillerle Kurulan İkilemeler

Zarf-fiillerle kurulan ikilemeler çok çeşitlidir. Burada en sık kullanılan fiilimsiler ve anlamları ele alınacaktır.

-A zarf-fiil ekiyle yapılan ikilemeler asıl fiillerin nasıl meydana geldiğini, nasıl gerçekleştiğini açıklar. Zaman olarak da genellikle süreklilik anlamı katmaktadır: **ğaynaya ğaynaya** (12/29 IMA), **sürte sürte** (28/27 IMA), **atıl**□**a atıl**□**a** (47/36 ANYA), **bak**□**a bak**□**a** (17/15 ANYA), **çal**□**a çal**□**a** (173/37 ANYA), **ğarışdıra ğarışdıra** (4/38 ANYA). Abartma anlamı katanlar: **yalvara yalvara** (6/75 GDA), **barı barı** (127/68 ANYA), **barık**□**a çurık**□**a** (34/1 ANYA). Bunların yanında yolcu ederken kullanılan **güle güle** (41/44 ANYA) denilen kalıplaşmış ikileme sıkça kullanılmaktadır. İkilemelerde -A şeklinde kullanımın yanı sıra bu sesin -ü/ı 'ya dönüştüğü de görülmektedir: **sürünü sürünü** (37/13 AKYA), **yâlvarı yâlvarı** (177/24 ANYA), **savırı savırı** (72/39 ANYA).

-A zarf-fiil ekinin olumsuzluk eki olan -mA ile birlikte kullanıldığı da görülmektedir: **alınmıya alınmıya** (33 ADÜM1).

-Ar... -mAz zarf-fiil ekleri, eklendiği fiillere "başka bir işin gerçekleşmesi için gereken süreç" anlamını vermektedir. Örneğin "eve gelir gelmez ara" cümlesinde arama şartı eve gelme durumudur. İkilemelerde de aynı durum geçerlidir: **galır galmaz** (9/35 GDA), **iner**

inmeS (4/56 KMYA), **yārār yāramaz** (6/77 ANYA), **'gelir gelmez** (43/12 AİKİY), **gider getmez** (4/54 KMYA) şeklinde görülmektedir.

-Ip zarf-fiil ekiyle kurulan ikilemeler içinde bir zaman sıralaması mevcuttur. Yani -Ip zarf-fiil ekini almış olan fiilin gerçekleşme zamanı, ikinci fiilin zamanından öncedir: **geliP gêtTii** (39/47 ANYA), **geçiniP gédeller** (5/18 AVYA). Ya da iki eylemin eş zamanlı olarak gerçekleştiğini belirtmektedir: **yık□ıl□ıP gırıl□ıP** (26/45 ANYA), **yeyip içip** (22/27 AVYA).

-ken, -ArAk zarf-fiil ekleriyle kurulan ikilemeler az görülmektedir: **gelillerken gidellerken** (41/1 AKYA), **géderke gélirke** (102/70 ANYA), **çalışarak□ malışarak□** (19/87 AVYA)'dır.

Yapım Ekleri ile Kurulan İkilemeler

İsim kökünden isim yapan eklerden en çok +IX, +IXK ekleri kullanılmıştır: **iyiliK sâliğ** (16/28 KMYA), **sak□allı saşlı** (4 /20 KMYA), **k□öylü k□öylü** (3/5 GDA), **davıl□ı□ı zurnal□ı** (26/16 ANYA), **téfekli téfekli** (37/42 ANYA), **cennetlik□ cehannemlig** (78/83 KMYA), **anlı şanlı** (27/11 IMA), **alTlı üsTlü** (31/86 AİKİY). Aynı zamanda bu yapım ekleri m'li ikilemelerde de çok görülmektedir: **ajlığdan majlığdan** (30/33 KMYA), **aylı□ıK□ muyl□uk□** (66/49 KMYA), **bayrak□lı mayraklı** (28/24 IMA), **savlı mavlı** (1/10 GDA), **göslük möslük** (56/34 AKYA), **darlığı marlığı** (34/42 AVYA), **pöl□ı□u mul□ı□u** (25/20 ANYA). Üçüncü olarak, yokluk eki olan +sUz ekinin kullanımı çok yaygındır: **ayrısız gayrısız** (19/4 AİYYA), **şekersis şek□ersiz** (42/41 KMYA), **biri canlı biri cansız** (22/39 AVYA), **çal□ğısıs çıl□ğısız** (26/15 ANYA).

Fiil kökünden isim olan ikilemeler: **soğun soğun** (25/52 AİKİY), **ışıl ışıl** (43/186 AİKİY), **ilgi iliği** (79/6 KMYA), **gırık çık□ık□** (80/5 ANYA), **atık□ yatık□** (43/65 AİKİY), **ayrı ayrı** (1/12 AİKİY, 18/8 AVYA), **bölük bölük** (11/41 AİKİY), **böyüg küçük** (32/55 AİKİY), **çal□ğı çıl□ğı** (53/20 ANYA), **değişik değişik** (8/32 AVYA), **délikli délikli** (8/33 ANYA), **dayâlôî dôşeli** (58/29 ANYA), **kaçak□ göcek** (24/73 AİKİY). İlk kelimenin anlamını güçlendirmek için fiilden isim yapan m'li ikilemeler: **k□aşıntısı maşıntısı** (9/15 GDA), **sık□ıntım mık□ıntım** (4/120 GDA), **çalôğı malôğı** (177/86 ANYA).

Fiil kökünden fiil yapan yapım eklerinin kullanılması ile oluşan ikilemeler: **dökülür dökülür** (14/65 ANYA), **araşdırıyoî daraşdırıyoî** (136/15 ANYA), **çekiştiririz çekiştiririz** (30/63 AVYA), **satıl□dı savrıl□dı** (93/14 ANYA), **yarılır yırtılır** (22/54 AİKİY), **yénir içilir** (56/33 ANYA), **yétişmêyôdu yétişmêyôdu** (11/44 ANYA), **çalınıyor oynanıyor** (35/23 AKYA), **ğaynadıP gaynadıP** (40/16 AİKİY).

Diğer Türlü Oluşturulan İkilemeler

1. m'li İkilemeler

Türkçe ya da alıntı kelime olsun hemen hemen bütün kelimelerle yapılabilen bu tür ikilemeler, anlatıma kolaylık sağlamak amacıyla kurulmaktadır. Anlamsal olarak genellikle ikinci kelime, birinci kelimenin benzeri anlamını vermektedir: **elma melma** (12/150 GDA), **gabak□ mabak□** (15/120 GDA) **ayran mâyran** (138/61 ANYA), **silah milah** (39/60 AİKİY), **türkü mürkü** (30/8 AVYA). Örneklerde melma, elma veya armut gibi meyveler; mabak, kabak gibi yeşil sebze; mayran, içecek; milah, ateşli silahlar; mürkü ise şarkı ve benzeri anlamındadır.

m'li ikilemeler iki türlü oluşturulur. Bunlar: Ön sesi m'ye dönüşen ikilemeler ve ön sestem türemesi olan ikilemelerdir.

1.1. Ön Sesi m'ye Dönüşen İkilemeler

Bu tür ikilemelerde ilk kelime ünsüzle başlıyorsa ikinci kelime birinci kelimenin aynısı olur, ancak ikinci kelimenin ilk sesi m'ye dönüşür: **türkü mürkü** (49/63 KMYA), **bayrak□lı mayraklı** (28/24 IMA), **gezme mezme** (12/105 IMA), **lestik mestik** (6/80 IMA), **çoban moban** (24/10 GDA), **gavak mavak□** (14/60 GDA), **gelin melin** (26/100 GDA), **SePze mePze** (15/65 GDA), **ğaput maput** (59/18 AKYA), **gece mece** (47/49 AKYA), **bidon midon** (135/53 ANYA), **büber müber** (48/46 ANYA), **k□ına mına** (25/33 AVYA), **nikah mikah** (21/88 AVYA), **çeşiT meşiT** (5/2 AİKİY), **duak□ muak□** (22/79 AİKİY).

Bunların yanında hem ön sesi hem de kök ünlüsü değişen birkaç örnek de tespit edilmiştir: **dolap mulap** (48/22 KMYA), **çatal mutal** (11/62 KMYA), **aylık muiuk** (66/49 KMYA).

1.2. Ön Seste m Türemesi Olan İkilemeler

Bu tür ikilemelerde ilk kelime ünlüyle başlıyorsa aynen tekrar edilen ikinci kelimenin başında m türemesi meydana gelir: **aya maya** (II/3 ADÜM2), **ajlıgdan majlıgdan** (30/33 KMYA), **Anğarayla manğarayla** (1/94 IMA), **aşğ maşğ** (41/64 KMYA), **antiké mantika** (26/90 GDA), **ekiyo mekiyo** (1/130 GDA), **elma melma** (12/150 GDA), **elekdirinen melekdirinen** (43/48 AKYA), **oluk moluk** (59/58 AKYA), **ak mak** (23/34 ANYA), **aşÇı maşÇı** (144/18 ANYA), **ataş mataş** (167/80 ANYA), **ölçtü mölçtü** (30/36 AİYYA), **araba maraba** (35/16 AVYA), **iğne miğne** (33/79 AVYA), **işgici mişgici** (39/13 AİKİY), **abe mabe** (19/64 AİKİY).

Çok yaygın olarak kullanılan bu ikileme türü en çok isimlerle yapılmaktadır. Sınırlı sayıda fiillerle yapılanları da vardır, oynamak ve uğraşmak fiilleri ağırlıklıdır: **urášdılar muraşdılar** (30/63 KMYA), **öldürme mödürme** (52/40 AKYA), **ureşdik mureş'dik** (2/3 AİKİY), **oynamak moynamak** (22/58 AİKİY), **étcéz métcéz** (20/33 ANYA).

2. Sayılarla Kurulan İkilemeler

Sayılarla kurulan ikilemeler oldukça fazladır. Bu tür ikilemelerin tahmin, zaman bakımından yaklaşıklık anlamları ön plandadır. Özellikle ardışık sayılarla kurulan ikilemeler "hemen hemen, aşağı yukarı" anlamlarına gelmektedir. Sayılarla kurulan ikilemelerde araya başka kelimeler girebilir. Sayılarla beraber en çok kullanılan kelimeler gün, ay, tane ve senedir.

En fazla küçükten büyüğe doğru sıralanan ikilemeler görülmektedir: **bêş alıtı ton** (12/17 KMYA), **birer sahat ikiser sahat** (94/18 KMYA), **bêş altı Kişi** (3/45 GDA), **sekiz on kilometre** (6/15 AKYA), **yetmiş sekiş yetmiş dokuzda** (85/12 AKYA), **bi iki gün** (59/63 ANYA) gibi bir çok varyantı bulunan bir ikileme türüdür. Büyükten küçüğe doğru sıralanan bir örnek de vardır: **on alıtı om bêş** (10/63 KMYA).

Sistematik olarak düzenli aralıklarla (beşli, onlu) ilerleyen sayılı ikilemeler de vardır: **on bêş yirmi yıllı** (20/66 KMYA), **kırk elli bin lira** (18/52 AVYA) **yirmi dönüm otuz dönüm kırk dönüm** (63/31 ANYA), **yêmiş sêksen sênelik** (173/138 ANYA), **yüz yüz elli tene** (48/49 KMYA) gibi sayıların aralarında eşit mesafe vardır.

Paylaştırma anlamı taşıyan üleştirme eki ile kurulanlar: **üçer üçer** (47/15 KMYA), **birê birê** (25/33 AİYYA), **ellişer altmışar** (12/74 AVYA), **üçer dörder** (25/29 AVYA), **birer ikişer** (186/58 ANYA). Aynı sayının tekrarlanması ile paylaştırma anlamı katan durumu da söz konusudur: **kırk kırk** (34/72 ANYA).

Masal ve hikayelerde geçen kalıplaşmış ikilemeler için, **Kırk gün Kırk gece** (27/11 IMA) örnektir.

3. Pekiştirme Sıfatı Olarak Kurulan İkilemeler

Kelimenin ilk sesli harfinden sonra "m,r,s,p" seslerinden birinin getirilmesi ile yapılan ikilemelerdir. Sıfat olarak kullanılan bu kelimelerin amacı, pekiştirme yapmaktır.

Çoğunlukla renklerle kurulurlar: **bembeyaz** (31/72 AİKİY, 25/29 AİYYA, 11/19 AVYA), **gaPgara** (26/20 AİKİY, 113/38 ANYA), **simsiyah** (43/161 AİKİY), **kıpkırmızı** (27/37, 12/36, 7/5 AİYYA), **sapsarı** (12/13 AİYYA, 40/37 ANYA), **gomgok** (13/39 AVYA), **yemyeşil** (170/34 ANYA), **mosmor** (146/17 ANYA).

Diğer kelimelerle kurulanlar: **doPdolu** (17/74 ANYA), **büsbütün** (25/179 AİKİY, 11/30 AVYA), **têtemiz** (31/25 AİYYA), **guPguzel** (8/38 AVYA), **yapyalañız** (30/91 AVYA), **upuzun** (12/3 AVYA), **sapsağlam** (34/21 AVYA), **circıplak** (32/62 AVYA), **çorçocuk** (6/23 AVYA).

4. Özel Adlarla Kurulan İkilemeler

Kişi adları ile kurulan ikilemeler çok sınırlıdır. Anlatı sırasında o anda akla gelmeyen isimler için ilk kelimenin yakın anlamlısı kullanılır ya da kişiler iki ada sahiptir: **hasan**

hüsen (25/1 AİKİY), **ahmet mēmet** (9/77 ANYA, 54/60 AKYA), **ayşe fatma** (21/31 ANYA). Bu ikilemeler aynı ismin tekrarı ile de kurabilirler: **Mēmed Mēmed** (13/32 IMA), **Osmanım Osmanım** (44 ADÜM1).

5. Bağlaçlarla Kurulan İkilemeler

Sadece Karaman, Kahramanmaraş ve Isparta ağızlarında görülen bir durumdur. Kim... kim, ne...ne bağlaçları zıt anlama gelen kelimeler ile birlikte kullanılarak bir tezatlık oluşturulmaktadır: **kimisi akıllı kimisi deli** (28/11 AKYA), **kimi ağlar kimi güle** (58/23 AKYA), **ne var ne yok** (18/30 GDA, 66/2 KMYA), **ne yer'de ne göğde** (12/80 IMA).

6. Ünlemlerle Kurulan İkilemeler

Feryat etme, isyanda bulunma anlamlarına gelen "ah!" kelimesinin tekrarlanması ile kurulan, sadece Antalya ağızına ait örnekleri bulunan ikilemeler: **āh ah** (56/1 ANYA), **ah olum ah** (39/23 ANYA), **aih ah** (149/56 ANYA).

7. Falan, Filan vb. Kelimeler İle Kurulan İkilemeler

Akdeniz Bölgesi ağızlarında oldukça fazla kullanılan ikilemelerdendir. İkinci kelime falan, filan, filen, felan, filem, felen, hilen şeklinde değişiklik gösterebilmektedir. m'li ikilemelerde olduğu gibi falan, filan ile kurulan ikilemelerin amacı da anlatıma kolaylık sağlamaktır.

Benzerlik anlamı taşıyan ikilemeler: **düğēn filan** (1/125 GDA), **elmayı filen** (12/50 GDA), **gar filen** (15/120 GDA), **çay filan** (3/31 AKYA), **daş filan** (37/3 AKYA), **ğayalık filan** (52/24 AKYA), **borç fil'an** (24/85 AİKİY), **hasta filan** (26/11 AVYA), **mus fēlán** (72/21 ANYA), **ğadosdura hilen** (165/49 ANYA), **ēt filán** (142/17 ANYA).

Sayılarla yapılan, tahmin bakımından yaklaşıklık anlamı taşıyanlar: **sēksen dōrt yaşında file** (170/111 ANYA), **altıda filen** (2/37 IMA), **kırk dene filen** (1/177 IMA), **dōrt ay filen** (11/15 GDA), **üç yüz elli falan** (12/35 GDA), **dōrtde filen** (76/92 AKYA), **ēlliye ğadar filán** (177/91 ANYA), **iki seFer file** (180/68 ANYA), **ēlli beşde filen** (165/53 ANYA), **otuz yaşında felandı** (12/126 AKYA), **om beş metre falan** (37/31 AKYA).

Akrabalık, tanışıklık olma veya belirli bir gruptan bahsederek çokluk anlamı veren ikilemeler: **sülēmen filan** (185/86 ANYA), **anañ filen** (1/170 GDA), **arkēloglar filen** (10/160 GDA), **areştirmacılar filen** (19/1 GDA), **mēmēT ām filen** (28/20 GDA), **şevket filen** (1/5 GDA), **şāhitleri filen** (6/71 AİKİY), **ğızlara fēlan** (2/9 AVYA).

Falan kelimesinin ses değişmesine uğrayarak ikileme oluşturduğu örnek: **çay felan filan** (32/55 AVYA).

Üçleme oluşturan falan, filen kelimeleri de vardır. Bunlar iki şekilde oluşmaktadır: Birincisi, m'li ikilemelerden sonra falan, filan'ın gelmesi: **Anğarayla mangarayla filan** (1/94 IMA), **gezme mezme filen** (12/105 IMA). İkincisi, yakın anlamlı iki kelimedenden sonra duruma uygun olan falan'ın kullanılmasıdır: **çalğı öküstıra filan** (6/60 IMA).

8. Üçlemeler

8.1. Fiiller İle Yapılan Üçlemeler

Sınırlı örneği bulunan bu yapılar, ilk iki kelimenin üçüncü kelimedede fiil olarak tekrarlanması ile meydana gelmektedir: **dürüm dürüm dürüvedim** (10/196 AİKİY), **şırk a şırk a şırk arsn** (176/114 ANYA).

Aynı fiilin üç kere tekrarlanması ile oluşan fiilli üçlemeler: **ğarışdırı ğarışdırı ğarışdırı** (152/58 ANYA), **ğayne ğayne ğayne** (55/65 ANYA), **dōne dōne dōne** (29/72 ANYA), **dizledi dizledi dizledi** (133/57 ANYA), **sürüne sürüne sürüne** (174/41 ANYA), **titir titir titir** (177/95 ANYA).

8.2. İsimler İle Yapılan Üçlemeler

Aynı ismin üç defa tekrarlanması ile oluşanlar: **nēler nēler nēler** (9/53 ANYA), **tabi tabi tabi** (75/20 KMYA), **olum olum olum** (16/27 AİKİY).

Yakın anlama gelen farklı üç ismin tekrarlanması ile oluşanlar: **ēvim yērim yuirdum** (166/56 ANYA), **ilāFımızızı sözüümüzü sazımızızı** (166/9 ANYA).

Yansıma isimlerle kurulanlar: **çat çat çat** (1/59 ANYA), **langır langır langır** (10/60 GDA).

9. Ayrı İkilemeler

Konuşma dilinde oldukça yaygın kullanılan bir türdür. Cümlelerin farklı yerlerinde tekrar edilen kelimelerle kurulan bir ikilemedir.

Anlatımı güçlendirmek amacı ile çoğunlukla aynı kelimenin tekrarı tercih edilmektedir: **bağır gıratım bağır** (33 ADÜM1), **dur hele dur** (104/3 KMYA), **yandıñ osman yandıñ** (29/4 AKYA), **gél canım gél** (39/21 KMYA), **savól gızım savol** (29/3 KMYA), **annat ana annat** (155/14 ANYA), **şak□a ideller şak□a** (3/4 ANYA), **déişik hepsi déişik** (37/71 ANYA).

Yakın ya da zıt anlama gelen ikilemelerin kullanımı da oldukça yaygındır: **ne var ne yok□** (66/2 KMYA), **vallâhi açmam billâhi açmam** (II/29 ADÜM2), **oğumuş□uum yok□ yazmış□ım yok□** (16/60 KMYA), **ak□ k□apı k□ara k□apı** (12/83 AİKİY), **soran yok□ eden yok□** (13/39 AİKİY), **kimi ağlar kimi güle** (58/23 AKYA).

Üzülme, şaşırma, hayıflanma anlamı katan ünlemlerle de ayrı ikilemeler oluşturulmaktadır: **ah amıcam ah** (13/54 ANYA), **neler oldu neler** (44/10 AKYA), **ah oloum ah** (39/50 ANYA), **ay anam may** (157/25 ANYA), **vay anam bay** (157/63 ANYA).

Ahenk oluşturmak amacı ile ninnilerde sıklıkla geçen, **nenni yavrım nenni** (13/31 AVYA) giriş cümlesi de ayrı ikilemelere örnektir.

Şaka yoluyla hakaret etme anlamı taşıyan ikilemeler de mevcuttur: **eşşoleşsek** (48/24 AKYA), **eşşolu eşşek** (175/75 ANYA).

10. Sorulu İkilemeler

İkilemelerde soru sormanın amacı, netlik kazanmamış, ikilemede kalınmış bir durum için karar vermedir.

Aynı kökten üretilen kelimenin iki defa kullanılması ile yapılan ikilemelerde ikinci kelime olumsuzluk anlamı taşımaktadır: **görür mü görmez mi** (40/52 KMYA), **dutmuş mu dutmamış mı** (22/106 AVYA), **geri misin gelmez misin** (23/23 AİKİY), **ğaçar mı gâşma mı** (59/60 ANYA), **girsek mi girmesek mi** (159/63 ANYA), **geçmiş mi geçmemiş mi** (18/7 AVYA).

Zıt kelimeler kullanılarak oluşturulanlar: **var mı yok□ mu** (8/47 KMYA, 177/71 ANYA), **büyük mü güççük mü** (22/65 GDA), **büyük mü küçük mü** (32/21 AİYYA), **ne var ne yok□** (30/92 AVYA), **deli miñ ak□ılóló miñ** (170/13 ANYA), **doru mu yânlôş mı** (183/52 ANYA), **ğara mııydı ak□ mııydı** (65/36 ANYA).

Farklı sayıların kullanılması ile soru sorulan ikilemelerde kesin bir sayı elde etme amacı taşımaktadır: **bi dene mi iki dene mi** (182/209 ANYA), **on dok□uz mu yirmi mi kişi** (82/44 ANYA), **séksen mi dok□san mı** (179/35 ANYA).

Sonuç

Akdeniz Bölgesi ağızlarında ikilemelerin birçok farklı sebeplerle ve farklı yollarla kurulduğu örneklerle tespit edilmiştir. Bazı ikilemelerin oluşumunda birden fazla yapı görülmektedir. Sayılarla oluşturulan ikilemeler, hem kendi başlarına hem de soru eki ile kullanılabilir. Ya da soru sorarken aynı kelimeler kullanılabilirdiği gibi zıt anlama gelen kelimelerle de soru sorulabilmektedir.

Tespit edilen örneklerden yola çıkarak, en fazla falan, filan vb. bu kelimenin varyantları ile kurulan ikilemeler, sayılarla kurulan ikilemeler ve m'li ikilemeler çoğunluktadır. En az örneğin tespit edildiği ikilemeler ise özel adlarla, ünlemlerle ve bağlaçlarla kurulanlardır. Bağlaçlarla kurulan ikilemeler Karaman, Kahramanmaraş ve Isparta ağızları için sadece "kim... kim, ne... ne" yapılarında; ünlemler ise yalnızca Antalya ağızında "ah" kelimesinde görülmektedir.

İkilemelerin oluşumunda Türkçe kelimelerin yanı sıra çok fazla alıntı kelime de kullanılmaktadır. En fazla Arapça ve Farsçadan dilimize giren kelimeler yer almaktadır. Isparta ağızında tespit edilen ikilemelerde ise hiçbir alıntı kelimeye rastlanmamıştır.

Anlamsal yönden oluşturulan ikilemeler içinde, zıt anlamlı kelimelerden meydana gelen ikilemelerin kullanım alanı en fazladır: kalıplaşmış fiiller oluşturma, soru sorma ile yön, miktar, boyut ve tahmin belirtme gibi işlevleri vardır. Bu işlevlerin içinde de en çok kullanılan, zıt anlamlı kelimelerle yön belirten ikilemelerdir.

Taranan Metinler İçin Kullanılan Kısaltmalar:

AİYYA:	Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağızı
ADÜM1:	Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I
ADÜM2:	Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II
AVYA:	Anamur ve Yöresi Ağızları
AİKİY:	Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi
ANYA:	Antalya ve Yöresi Ağızları
AKYA:	Ayrancı (Karaman) Yöresi Ağızları
GDA:	Gelendost Ağızı
IMA:	Isparta Merkez Ağızı
KMYA:	Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları

Kaynakça

- Ağakay, M.A. (1954). Türkçede Kelime Koşmaları. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 2, 97-104.
- Alkaya, E. (2008). Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme. Turkish Studies, 3(3), 37-76.
- Atmaca, E. (2017). Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1994). Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I Oyunlar, Tekerlemeler, Yanıltmaçlar ve Oyun İstilahları. Balıkesir, Manisa, Afyonkarahisar, Isparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Muğla, Denizli, Kütahya Vilayetleri Ağızları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 29-76, 101-126.
- Caferoğlu, A. (1994). Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II Oyunlar, Tekerlemeler, Yanıltmaçlar ve Oyun İstilahları. Konya, Isparta, Burdur, Kayseri, Çorum, Niğde Vilayetleri Oyunları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 35-74.
- Dilek, F. G. (2004). Altay Türkçesinde İkilemeler. Bilig (Kış), 83-100.
- Durgut, H. (2004). Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler. V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı I (20-26 Eylül), 805-814.
- Erdem, G. (2014). Anamur ve Yöresi Ağızları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Erdem, M. D. (2005). Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine. Bilig (Bahar), 180-225.
- Erdem, M. Kirik, E. (2011). Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları (Giriş- İnceleme- Metinler). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş İl Özeli İdaresi.
- Ergin, M. (2009). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

- Hatiboğlu, V. (1981). Türk Dilinde İkileme (Genişletilmiş İkinci Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İlaslan, Ö. (2005). Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kara, M. (2009). Hakas Türkçesinde İkilemeler. Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (Bahar). 35-62.
- Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özden, M. Doğan, L. (2017). Doğu Trakya Ağzlarında Kullanılan İkilemeler. İdil, 6(32), 1173-1206.
- Pektaş, T. (2017). Gelendost Ağızı (Giriş-İnceleme-Metinler-Dizin). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Sev, G. (2004). Divanü Lûgat'it Türk'te İkilemeler. Türk Dili 634, 497-510.
- Tuna, O. N. (1948). Türkçede Tekrarlar I. İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. III. 429-447.
- Yavuz, S. Telli, B. (2013). İç Anadolu Bölgesi Ağzlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(3), 376-402.
- Yıldırım, Ü. (2007). Ayrancı (Karaman) Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yıldız, O. (2002). Isparta Merkez Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük). Isparta: Fakülte Kitabevi.